

Цитування:

Лисинюк М. В. Мова як форма буття української культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2020. № 4. С. 21-26.

Lysyniuk M. (2020). Language as a form of existence of Ukrainian culture. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 21-26. [in Ukrainian].

Лисинюк Марина Віталіївна,
доктор філософії (культурологія),
викладач кафедри зв'язків з
громадськістю і журналістики,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0870-2176>
marina_lysiniuk@ukr.net

МОВА ЯК ФОРМА БУТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Мета статті – з'ясувати роль мови у розвитку національної культури, на прикладі української мови виявити її значення у національно-культурній ідентифікації. **Методологія дослідження.** Найбільш значущими для дослідження є феноменологічний підхід, який дав змогу розглянути мову як феномен культури, і культурологічно-історичний – для дослідження змін, що відбувалися в сфері мовлення в певний культурно-історичний період; а також загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, формалізації, абстрагування та ін.), використані для формування чіткого уявлення про мову як форму буття культури. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає в тому, що вперше окреслено роль української мови у процесі національного самовизначення протягом XIX ст., а також з'ясовано сутність взаємовпливу цивілізації як соціальної системи і мови як найважливішого комунікативного та інформативного засобу людської діяльності. **Висновки.** Зокрема, наголошено, історія української мови, зокрема період появи передумов її розвитку в якості літературної, є виразним прикладом формування літературної мови та підвищення її соціального престижу як необхідної умови становлення національно-культурної ідентичності. Акцентовано, що на території українських підросійських земель у XVIII–XIX ст. мовна імперська політика була скерована на закріплення офіційного статусу російської мови як державної та її виняткового права на функціонування у сфері освіти, судочинства та адміністрації з одночасною реалізацією політики дискредитації української мови. Наслідком такої мовної політики стало зниження соціального статусу української мови, яка у XIX ст. сприймалася як мова «низького» престижу, асоціювалася із селянським побутом і використовувалася у сімейному побуті, частково в літературі. Церква, школа, армія, суд та управлінські структури перебували поза сферою функціонування української мови.

Ключові слова: мова, культура, етнокультурна ідентичність.

Lysyniuk Maryna, Ph.D. (Culturology), lecturer at the Department of Public Relations and Journalism, Kyiv National University of Culture and Arts

Language as a form of existence of Ukrainian culture

The purpose of the article is to find out the role of language in the development of national culture, to reveal its significance in national-cultural identification on the example of the Ukrainian language. **Methodology.** The most significant for the study is the phenomenological approach, which allowed to consider the language as a cultural phenomenon, and culturological-historical - to study the changes that took place in the field of speech in a certain cultural-historical period; as well as general scientific methods (analysis and synthesis, formalization, abstraction, etc.) used to form a clear idea of language as a form of cultural existence. **The scientific novelty** of the obtained results is that the role of the Ukrainian language in the process of national self-determination was first outlined during the XIX century, and the essence of the interaction of civilization as a social system and language as the most important communicative and informative means of human activity was clarified. **Conclusions.** In particular, it is emphasized that the history of the Ukrainian language, in particular, the period of preconditions for its development as a literary language, is a clear example of the formation of literary language and increasing its social prestige as a necessary condition for national and cultural identity. It is emphasized that on the territory of Ukrainian sub-Russian lands in the XVIII-XIX centuries. Imperial language policy was aimed at consolidating the official status of the Russian language as the state language and its exclusive right to function in the field of education, judiciary, and administration while implementing a policy of discrediting the Ukrainian language. The consequence of such a language policy was a decrease in the social status of the Ukrainian language, which in the nineteenth century. perceived as a language of "low" prestige, associated with peasant life and used in family life, partly in literature. The church, school, army, court, and administrative structures were outside the sphere of functioning of the Ukrainian language.

Key words: language, culture, ethnocultural identity.

Актуальність теми дослідження. На початку XXI ст. питання української мови як виразника української національності та форми української культури так само потребує актуалізації, як і в XIX чи у XX ст. Навіть після утворення незалежної української держави і визнання української мови державною на рівні Конституції України (ст. 10) залишаються проблеми її закріплення і подальшого розвитку в усіх сферах суспільного життя, що, на жаль, зумовлено цілим рядом внутрішніх і зовнішніх чинників. Йдеться про внутрішньополітичну боротьбу в Україні, тиск на Україну з боку іноземних держав (напр., Російська Федерація, Угорщина), увага міжнародних політико-правових структур (зокрема, з боку Венеціанської комісії) та інші причини. Враховуючи складну етнокультурну і мовну ситуацію в сучасному українському суспільстві, на державному рівні робляться спроби сформувати чітке ставлення до мовних процесів, створити сприятливі умови для збереження багатства і розвитку української мови. Однак формування ефективної мовної політики, скерованої на підтримку української мови як одного з найважливіших елементів національної культури та етнокультурної ідентичності, неможливе без урахування соціокультурного контексту її еволюції [7, 15].

Формування сучасної української мови починається від кінця XVIII ст., від часу українського національного відродження. У цей період розвиток української культури і мови був єдиним процесом, пов'язаним одночасно із становленням нації (що взагалі необхідно розглядати в контексті тодішньої загальноєвропейської еволюції). Формування модерних національних ідентичностей, розпочате у XIX ст. у більшості європейських народів, які не мали власної державності і перебували в складі багатонаціональних імперій, істотно вплинуло на становлення національних мов, зокрема й української. Культурно-історичні умови функціонування української мови на українських підросійських землях мали принциповий вплив на подальший її розвиток, незважаючи на спротив імперської влади, і багато в чому спрограмували соціокультурні проблеми, які характеризують сучасне її функціонування. Відтак, логіка наукового аналізу вимагає особливу увагу звернути на проблему мовної ідентичності, ролі мови у розвитку національної культури. Але складність такого аналізу полягає в неоднозначному розумінні ролі мови в соціокультурних процесах: одні

дослідники розглядають мову як основну умову культурного розвитку, другі – як його результат, треті – як носій смислів етнічної культури, четверті – як спосіб самовираження біосоціальної природи людини тощо. Систематизувати ці погляди найбільш доцільно з використанням культурологічного підходу, який дає змогу розглядати мову як явище культури й один із значущих етногенеруючих чинників [7, 5–16].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Попри вагомий внесок дослідників у розробку таких проблем, як мова і культура (В. Кононенко та ін.) [3], мова й етнос (Є. Верещагін та ін.) [1], мова і суспільство (О. Кулакова та ін.) [4], мова і художня література (Н. Слободянюк та ін.) [12], багатоаспектний характер мови, зокрема питання історичного побутування української мови, у сучасній культурології залишається однією з украй мало опрацьованих тем. Це спонукає до більш широкого осмислення специфічних особливостей взаємодії мовних і соціокультурних процесів не лише в сучасному соціумі, а й в історичній ретроспективі.

Мета статті – з'ясувати роль мови у розвитку національної культури, на прикладі української мови виявити її значення у національно-культурній ідентифікації.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження слід з'ясувати характер взаємовпливу цивілізації і мови, розкрити специфіку мовної картини світу, проаналізувати мову як етнокультурну ознаку, розкрити сутність полеміки навколо питання про українську мову протягом XVIII–XIX ст., а також проаналізувати розпорядчі документи російської імперської влади щодо української мови.

Характер взаємовпливу цивілізації і мови. Вивчення питання про співвідношення феноменів мови та цивілізації багато в чому ускладнюється наявністю взаємовиключних концепцій цивілізації, що призводить до варіювання уявлень про відносини досліджуваних об'єктів. У трактуваннях останньої як соціокультурної цілісності висновки стосовно питань мови зроблені в межах положень, що характеризують взаємодію мови і культури, і лише частково варіюються залежно від критеріїв, визнаних основними при виокремленні локальної цивілізації. В межах лінійного підходу розробка питань мови обмежується констатацією важливої ролі писемності в цивілізаційному розвитку (В. Келле та ін.) [13].

Більшістю представників циклічного підходу мовним принципам відводиться незначна роль: в одних авторів цивілізації являють собою мовні та етнічні групи, об'єднані спільною мовою чи етнічним походженням (М. Данилевський та ін.) [2], в інших є суто державними об'єднаннями, заснованими на державній і мовній єдності (О. Шпенглер та ін.) [15]. Представлена в термінах концепції діалогу проблема «мова і цивілізація» демонструє жорстке протиставлення цивілізаційного і культурного зрізів соціального буття і, відповідно, мотиви регресу мови в цивілізації, який проявляється в її вихолощуванні, уніфікації, відчуженні від справжнього життя і творчості. Очевидно, саме трактування сутності цивілізації провокує гіпертрофованій акцент на однорідних закономірностях, не залишаючи аналітичних інструментів для аналізу можливих інших відносин між мовою та цивілізацією. Таким чином, цивілізаційні концепції та пов'язані з ними трактування мовної проблематики не дають достатніх методологічних інструментів для аналізу труднощів і взаємозалежностей цивілізаційного і лінгвістичного процесів, що спонукає до глибшого дослідження проблеми взаємодії мови і культури [5].

Отже, своєрідність відносин цивілізації з мовою виражається в явищах протилежного характеру: цивілізація не лише сприяє ускладненню і збагаченню мовної системи, а й прагне раціоналізувати її використання для досягнення своїх цілей. Це призводить до формалізації, стандартизації, почасти спрощення мови, причому така її раціональна обробка має тенденцію зростати в міру розвитку цивілізації. У процесі формування національних мов вагому роль відіграє й культура – з точки зору внутрішньо-системного розвитку мови та зміцнення мовної єдності [5].

Специфіка мовної картини світу. Мовна картина світу – специфічна система, яка визначається двома основними детермінантами: закони мови, а також характер і зміст картини світу. Як узагальнений наочний образ світу, який належить як щось зовнішнє для суб'єкта, картина світу є поняттям для позначення понятійно-образної форми знання. Маючи складну структуру, елементи якої та їх співвідношення залежать, у першу чергу, від характеру об'єкта і рівня історичного розвитку суспільства, картина світу несе певне історично конкретне, смислове та функціональне навантаження. Найбільш

принципова класифікація картини світу дає змогу виокремити три її типи: наукову, міфологічну, релігійну, кожна з яких специфічно відображає один і той самий об'єкт. Типам картини світу властивий знаковий характер, при цьому спільним для них знаком є мова, яка в картинах світу виконує певні функції: форма вираження, спосіб позначення, інструмент пізнання, регулювання. Мовна картина світу не лише є формою вираження існуючих картин світу, а й активно впливає на характер функціонування кожного з типів. Характер мовної картини світу залежить від основних ознак і функцій типу картини світу і сприяє формуванню і закріпленню цих ознак. Таким чином, мова, як спосіб інтерпретації картини світу і комунікації в процесі створення, передання й освоєння картини світу, є умовою функціонування останньої [7, 118].

Мовна картина світу визначається двома основними детермінантами: законами мови, а також характером і змістом картини світу, яка позначає понятійно-подібну форму знання. Картина світу має складну структуру, елементи якої та їх співвідношення залежать від характеру об'єкта (наука, міфологія, релігія) і рівня історичного розвитку суспільства. Будь-якій картині світу властиве певне історично конкретне, смислове та функціональне навантаження. Наукова, міфологічна і релігійна картини світу мають знаковий характер, при цьому загальним для них знаком є мова. Мова в картинах світу виконує такі функції: форма вираження, спосіб позначення, інструмент пізнання, регулювання. Мова – це спосіб інтерпретації картини світу і комунікації в процесі створення, передання й освоєння картини світу [7, 118]. Характер мовної картини світу залежить від основних ознак і функцій типу картини світу і сприяє формуванню і закріпленню цих ознак.

Мова як етнокультурна ознака. Серед точок зору на співвідношення внутрішньоструктурних й екстраструктурних чинників мовної еволюції найбільш переконливими є концепції, що визнають подвійну залежність мови від свого внутрішнього механізму та від середовища, в якому вона функціонує. Зв'язок мови з екстралінгвістичними чинниками є її невід'ємною ознакою, оскільки мова покликана задовольняти комунікативні потреби спільноти. Мовна система є продуктом історичного розвитку етносу і тісно пов'язана з його генезисом та історією. Саме

етнос як мовний колектив є тим соціальним субстратом, в якому опосередковуються впливи соціокультурних чинників на мову [7, 103].

В різних наукових концепціях мова або визнається одним із базових елементів в етнічній зовнішній ідентифікації та внутрішній самоідентифікації, ключовою умовою у визначенні етнічної групи, або заперечується як надійний критерій етнічної приналежності. В умовах чітких мовних відмінностей і переважаючого монолінгвізму, використовуючи критерій мови, в цілому легко провести межі між мовними спільнотами, які, як правило, збігаються з етнічним поділом, але така диференціація є суб'єктивною. Мовна приналежність й етнічне походження – явища неоднакові, хоча й часто збігаються, що припускає використання етнолінгвістичної класифікації як важливого положення у пошуку універсального принципу класифікації народів.

Мова є важливим аспектом проблематики етнічності, оскільки наявність спільної мови як засобу комунікації є однією з основних умов етногенезу. Механізм формування етнічних спільнот – це комплекс різних і, перш за все, мовних комунікацій. Без цього неможливе створення будь-якої спільноти людей, хоча мова, як і інші, окремо взяті ознаки етносу, не може бути визнана беззастережною умовою у визначенні кордонів етнічної групи. Роль мови полягає не у використанні її в якості критерію, на основі якого проводяться межі між етнічними групами за принципом: де закінчується простір однієї мови, починається інша етнічна група. Такий жорсткий принцип непридатний для практичного застосування в багатомовних суспільствах, адже індивіди і цілі народи володіють різними мовами і в залежності від ситуаційного контексту використовують різні мови. В етнічній ідентифікації мова відіграє роль одного з елементів етнічної самосвідомості – суб'єктивної думки, ідеї, на основі якої індивід асоціює себе з етнічною групою [7, 119].

Цензурна політика щодо української мови в Наддніпрянщині. Укази і розпорядження російського самодержавства і російської церкви у XVII–XIX ст. про обмеження і заборони вживання української мови стали одними із чинників поступового поглинання українських земель, ліквідації основ національно-культурного життя та адміністративної автономії України. Перші зі згаданих указів стосувалися заборон друкувати богослужбові книги, які не відповідали ортодоксальному вченню того часу. Під

гаслом «захисту» православ'я російська православна церква поширювала вплив на населення України, чому сприяли й зовнішньополітичні обставини. Уже з другої половини XVII ст. під страхом смертної кари заборонялося друкувати книги українською мовою, а вже надруковані наказувалося спалювати, ознаменувавши початок контролю за діяльністю українських книговидавців. В умовах посилення імперського тиску указами XVIII ст. на українських підросійських землях було заборонено друкувати будь-які книги, крім церковних; книги старого українського друку вимагалось вилучати і замінювати російськомовними виданнями; у діловодство українських консисторій було впроваджено російську мову; середня і вища школи були переведенні на російську мову викладання і т.д., що стало передумовами масштабного процесу русифікації українців [7, 162]. Активізація українського руху у другій половині XIX ст. нашоувхнула на суворі заходи з обмеження вживання української мови, остаточно закріплені Валуєвським циркуляром й Емським указом, що призвело до тимчасової дезорганізації українського руху в Наддніпрянщині.

З початку 1860-х рр. будь-які спроби розширити сферу функціонування української мови російський уряд розглядав як загрозу цілісності держави. Відтак, мовна імперська політика переважно була скерована на підтримку та поширення російської мови як єдиної державної, не лише заперечення екзистенційної цінності української мови, а й до цілковитої асиміляцію й розчинення українства у панівній великоросійській нації. Вироблені у XVIII–XIX ст. репресивні методи й надалі використовувалися імперською та радянською владою для боротьби з українською мовою та свідомим українством.

Українська мова у суспільному дискурсі XIX ст. Всупереч офіційній імперській політиці Харківський університет, як один із потужних освітніх і наукових центрів у Наддніпрянській Україні, ініціював видання українознавчих часописів, наукових праць, у тому числі й українською мовою, актуалізував питання про народні мову і творчість, розвиток української літератури. Зусиллями О. Павловського було започатковано граматичне дослідження української народної мови, М. Цертелева – вивчення українського фольклору. М. Максимович закликав вивчати мову рідного народу, творчість Т. Шевченка дала поштовх до формування української літературної мови. За цих умов розпочинається

обговорення питання про українську мову, її роль у літературі та перспективи історичного розвитку. Російські публіцисти, літератори, науковці (В. Белінський, М. Погодін, М. Добролюбов, М. Катков та ін.) безапеляційно заявляли, що «малоросійський язук» – це діалект великоросійської мови, зіпсований польськими чи навіть скандинавськими впливами. Натомість російські інтелектуали І. Срезневський, Ю. Самарін, П. Лавровський та українські вчені П. Білецький-Носенко, М. Костомаров та ін. обстоювали право української мови на самостійність та автохтонність. Через активізацію українського руху і, відповідно, посилення цензурної політики, дискусія про українську мову вийшла за межі лінгвістично-філологічного дискурсу і перейшла в історико-політичну площину. З цього часу починається процес «привласнення» (О. Міллер) [9] української території російським націоналізмом, що охопив не лише ідеологію, а й сфери культури і мови. Але уже наприкінці 50-х рр. XIX ст. російські «інтелектуали» змушені були де-факто визнати самостійний розвиток української мови, щоправда, переорієнтувавшись на доказування її непотрібності. Незважаючи на тривалий лінгвоцит, українська мова все ж отримала потужний стимул для свого розвитку в контексті українського націєтворення загалом та у творчості українських письменників і поетів, яка стала одним із визначних консолідуючих чинників українського суспільства [8].

Висновки. Виразним прикладом формування літературної мови та підвищення її соціального престижу як необхідної умови становлення національно-культурної ідентичності є історія української мови, зокрема період появи передумов її розвитку в якості літературної. Боротьба за українську мову, яка розтяглася на століття опору більш потужним сусідам, фактично стала метафорою боротьби України за свою незалежність.

На території українських підросійських земель у XVIII–XIX ст. мовна імперська політика була скерована на закріплення офіційного статусу російської мови як державної та її виняткового права на функціонування у сфері освіти, судочинства та адміністрації з одночасною реалізацією політики дискредитації української мови. Розпорядження російського уряду та російської церкви встановлювали обмеження на використання української мови у сфері друку, культурному та освітньому

середовищах. Наслідком такої мовної політики стало зниження соціального статусу української мови, яка у XIX ст. сприймалася як мова «низького» престижу, асоціювалася із селянським побутом і використовувалася у сімейному побуті, частково в літературі. Церква, школа, армія, суд та управлінські структури перебували поза сферою функціонування української мови.

До полеміки про походження української мови і, відповідно, її статус у контексті, з одного боку, дотримання в імперській політиці принципу «державність-народність-православ'я», а з іншого, процесів українофільства, долучились представники російської та української наукової громадськості. Внаслідок дискусії, що тривала кілька десятиліть, усе більше серед українців утверджувалася думка про самостійний шлях історичного розвитку мови автохтонного населення українських земель, а представники російської інтелігенції змушені були де-факто це визнати, але переорієнтувалися на доказування непотрібності, історичної неперспективності «южнорусского язика». Виконання «мовної» програми українофілів відбувалося шляхом здійснення представниками інтелектуальної еліти цілком визначеного ряду заходів: утворення різноманітних товариств, які організували опір асиміляційній політиці імперської метрополії, створення правописів та здійснення перекладів класичної та релігійної літератури, а також написання наукових, публіцистичних і художніх творів українською мовою, організація наукових інституцій для вивчення культурної та історичної спадщини українців [7, 164–170].

Подальшого аналізу потребують форми репрезентації смислових засад національної культури з допомогою мови, співвідношення мови всесвітнього спілкування та етнічної ідентичності тощо.

Література

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва: Русский язык, 1980. 320 с.
2. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. URL: <http://www.vehi.net/danilevsky/rossiya/05.html> (дата обращения: 20.03.2019).
3. Кононенко П., Кононенко Т. Українознавство XXI століття: стан, проблеми, перспективи розвитку як системи інтегративних знань // Українознавство. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_2_3 (дата звернення: 15.04.2018).

4. Кулакова О. М. Культурологічні аспекти комунікативної функції мови // *Культура України*. 2010. Вип. 29. С. 112–124.

5. Лисинюк М. В. Мова і цивілізація: взаємозв'язок та взаємообумовленість // *Молодий вчений*. 2019. № 3. С. 57–61.

6. Лисинюк М. В. Мова як засіб міжкультурної комунікації // *Інформаційна діяльність, документознавство, бібліотекознавство: історія, сучасність, перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 30–31 травня 2018 р., м. Київ. Київ, 2018. С. 27–28.

7. Лисинюк М. В. Мова як форма буття української культури : дисер. на здоб. наук. ступеня д-ра філософії (034-культурологія). Київ, 2020. 202 с.

8. Лисинюк М. В. Становище новітньої літературної української мови на Наддніпрянщині у першій половині XIX ст. // *Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., 19 листопада 2018 р., м. Київ. Київ, 2018. С. 48–50.

9. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 260 с.

10. Миллер А. И. Империя Романовых и национализм. Москва : Новое литературное обозрение, 2006. 248 с.

11. Миллер А. И. Украинский вопрос в Российской империи. Київ : Laurus, 2013. 416 с.

12. Слободянюк Н. Ю. Український національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози Пантелеймона Куліша : автореф. дис. на здоб. наук. нтуп. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.

13. Цивілізація. Культура. Личность / [отв. ред. В. Ж. Келле]. Москва : Эдиториал УРСС, 1999. 224 с.

14. Чапленко В. Українська літературна мова : її виникнення й розвиток (XVII – 1917 р.). Нью-Йорк, 1955. 330 с.

15. Шпенглер О. Закат Европы. Москва, 2000. 1376 с.

References

1. Vereshchagin, E. M., Kostomarov, V. G. (1980). *Linguistic theory of the word*. Moscow: Russian language [in Russian].

2. Danilevsky, N. Ya. *Russia and Europe* (2019). URL: <http://www.vehi.net/> (access date: 20.03.2019) [in Russian].

3. Kononenko, P., Kononenko, T. (2013). *Ukrainian Studies of the XXI century: state, problems, prospects of development as a system of integrative knowledge*. *Ukrainian Studies*. 2013. no. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_2_3 (access date: 15.04.2018) [in Ukrainian].

4. Kulakova, O.M. (2010). *Culturological aspects of the communicative function of language*. *Culture of Ukraine*. Vol. 29. pp. 112–124 [in Ukrainian].

5. Lysinyuk, M.V. (2019). *Language and civilization: the relationship and interdependence*. *Young Scientist*. no. 3. pp. 57–61 [in Ukrainian].

6. Lysinyuk, M.V. (2019). *Language as a means of intercultural communication*. *Information activities, document science, library science: history, modernity, prospects: materials All-Ukrainian. scientific-practical conf. students, graduate students and young scientists*, May 30-31, 2018, Kyiv. Kyiv, pp. 27–28 [in Ukrainian].

7. Lysinyuk, M. V. (2020). *Language as a form of existence of Ukrainian culture* : PhD Thesis (034-culturology). Kyiv [in Ukrainian].

8. Lysinyuk, M. V. (2018). *The situation of the newest literary Ukrainian language in the Dnieper region in the first half of the XIX century. Actual problems of humanities in researches of young scientists: materials of the XVI International. scientific-practical conference, November 19, 2018, Kyiv*. Kyiv, pp. 48–50[in Ukrainian].

9. Miller, A. (2000). "Ukrainian question" in the policy of the authorities and Russian public opinion (second half of the nineteenth century). *St. Petersburg: Aleteya* [in Russian].

10. Miller, A.I. (2006). *Romanov Empire and nationalism*. Moscow: *New Literary Review* [in Russian].

11. Miller, A.I. (2013). *The Ukrainian question in the Russian Empire*. Kyiv: Laurus [in Russian].

12. Slobodyanyuk, N.Yu. (2001). *Ukrainian national-cultural component in the language of artistic historical prose of Panteleimon Kulish: Abstract of Ph.D. thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

13. *Civilization. Culture. Personality* (1999) / [resp. ed. W. J. Kelle]. Moscow: URSS Editorial [in Russian].

14. Chaplenko, V. (1955). *Ukrainian literary language: its origin and development (XVII-1917)*. New York [in Ukrainian].

15. Spengler, O. (2000). *Sunset of Europe*. Moscow [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 29.09.2020
Отримано після доопрацювання 02.11.2020
Прийнято до друку 06.11.2020*